

ИЗМИШЉАЊЕ ХЕТЕРОТОПИЈЕ. ДРУШТВЕНА ИГРА

Већ неколико година уназад мами ме идеја да напишем роман у којем ће свет друкчије да функционише. У том свету не би деловале очите претпоставке. Верујем да кад нешто држиш за очигледно то уопште не мора да буде повезано с чињеничним стањем, него је пре посреди друштвени уговор и оно на шта је наша свест навикнута, те би то пре био домен психологије него физике.

Фасцинира ме посматрање историјских тренутака који су мењали људска мишљења, као и промене које су након тога заиста и наступале. Када се веровало у то да је свет раван, **он јесте био раван**: тада се није путовало преко мора, нису се прелазиле границе. За геоцентрични сунчев систем израђени су потпуно уверљиви математички прорачуни који су имали прагматичну примену – могао си да предвиђаш помрачења и да вешто конструишеш календаре. Наша памет по сваку цену подржава оно у шта верујемо. Управо зато је тако тешко променити свет.

У основама сваке утопије почива незадовољство. Будући да се, ипак, показало да је мисао о бољитку настала – боље већ и јесте. Кад бисмо само били отворени за промене и кад не бисмо круто дреждали у свим тим својим апатичним навикама. Кад бисмо спокојно, смирено знали да мењамо парадигме и кад нам то не би узимало више времена од живота једног, највише два нараштаја – не би нам биле потребне никакве кржаве катастрофе.

Немам никакве сумње у то да се свака визија бољег света рађа у машти. У ствари, све се рађа у машти и чудо једно што у школама нема специјалних курсева за обуку тој вештини, а на универзитетима нема факултета на ком се она изучава.

Хетеротопија је једноставно другачије место од света који знамо. Нешто у виду алтернативне стварности која је можда имала заједничко врело с том нашом стварношћу негде дубоко у прошлости, али су се касније радикално разишле. Или **атопија**. *Atopos* значи „другачији“, који „одудара од осталог“, „необичан“ – управо том речју Алкибијад у Платоновој *Гозби* карактерише Сократа. Нетипичан свет, што уопште не значи гори. Тим пре оно што је типично, које је увек очигледно, уопште не мора да буде добро.

Наш свет настаје из инерције мишљења. Може се претпоставити да постоји много начина да се разуме стварност, а можда и стварности има бесконачно много. Па ипак само неке постају доминантне, упорно их нам утувљују у главе, или пак трају захваљујући снази апатије.

Игра се састоји у одабирању парова констатација на тему света, констатација које се чине очигледне и које су нередуктивне. Затим их треба подвргнути подозривом увиђају, тражити рупе и пукотине. Треба да се трудиш да задржиш неповерљивост и истовремено допустиш машти да ради своје. И да имаш у виду оно што је рекао Блејк: све што смо у стању да замислимо јесте некаква врста истине.

Ево неколико очигледних инерцијских теза и њима противречних хетеротопијских антитеза:

1. Човек припада извесним заједницама и структурама које имају задатак да га подржавају и штите, али зарад којих мора да се одрекне једног дела своје слободе: на пример од слободе премештања.

Први члан Устава Хетеротопије јасно каже да је основно право човека право на слободно премештање. Нема граница, пасоша ни ограда. Идеја виза Хетеротопијанце толико развеселава да на саму реч „виза“ пуцају у смех.

2. Постоји напредак у науци – данас знамо више него некада. Развој науке је перманентан и из године у годину ишчезавају све већи простори непознатог.

На пример, општераспрострањено је уверење да ћемо за годину дана проучити читав геном, да ћемо знати како да лечимо неке болести, да ћемо упознати прошлост васионе и начине распростирања некаквих тамо таласа. Кад хоћемо да опишемо осредњост знања онда кажемо да је нешто отпре сто година.

У Хетеротопији се људи, додуше, не инате у томе да је сасвим супротно, да прогреса нема, а да се златни век претворио у гвоздени. Сматрају, међутим, да док у појединим областима знање показује упадљив напредак, а у другима не показује. Па ипак, пре свега подвлаче да, скупа са знањем, непрекидно нараста и простор незнања. Више знања уопште не значи да нешто знамо више, што је, колико парадоксално, толико и логично.

Становници Хетеротопије сматрају, на пример, да је откриће несвесног једно од најзначајнијих открића у историји, и да је започело нову епоху. Човек и читав свет су тајна. Хетеротопијанци су, дакле, прихватили некакав вид стратегије **свесног незнања**. Претпостављају да постоје ствари које никад нећемо знати, које ће нам само затреперити и остаће несазнатљиве. Зато не користе знање ни науку за формулисање једностраних теза које треба да одговоре **како нешто постоји и шта то значи**. Чини се да је то промена која не значи много, али Хетеротопијанци, усаглашавајући међу собом важна питања, ствари постављају на следећи начин: „Не знамо како је, али покушајмо да се за неко време понашамо тако као да је тако и тако; видећемо шта ће из тога произићи. Затим можемо да почнемо да мислимо другачије.“ Све редукционистичке теорије губе на тај начин разлог постојања, необјашњивост буди поштовање. То стимулише на постављање питања, на фантазирање, на прихватање неочекиваних перспектива.

У нашој Хетеротопији све се учи као хипотеза. Непрекидно се вежбају разна гледишта на исту ствар, тренира се мењање становишта, бране се супротстављена мишљења. Пошто се чулна и интелектуална спознаја показују као непоуздане, расте значај другим врстама сазнања – машти и емпатији. Особе које излазе из таквих школа више препознају процесе него стања. Не постоји ништа што би било стална и

монолитна личност. Људи у току свог живота мењају имена и стално другачије интерпретирају своју биографију. У метафизичком смислу овде постоји потпуно нова врста холистичке, пантеистичке духовности, при чему је духовност схваћена као непрекидно и фактичко (не пак ритуално) конфронтирање са несазнатљивим.

3. Мотор еволуције је механизам природне селекције. Он почива на надметању живих створења у одређеним условима абиотичког окружења.

У Хетеротопији се сматра да је та теза, упркос привиду разума, више ирационална и често противречи нашем искуству. Подједнако добро могла би бити прихваћена и друга системска објашњења еволуционог процеса.

Хетеротопијанци, на пример, приповедају ову причу, познату такође и у нашем свету: у Дарвиново време живела је једна научница која је припремала променљиву и врло занимљиву интерпретацију података добијених с путовања овог природословца. Нажалост, како то често бива с научницама, њено име се није сачувало до данашњих дана, а сем тога њен рад је био толико ексцентричан да су је потпуно игнорисали. Инсистирала је на томе да би логика еволуције деловала једнако добро и када би уместо непрекидног надметања поставили друге факторе, као што су, на пример, подршка и алтруизам, који су у неку руку уграђени у механизам природе. Из тог разлога Хетеротопијанци се радије још једном окрећу природи и запајају да је свеколики живот међусобно подупирање, како појединачне врсте деле између себе ареал, појило, како међутипови примењују помирителске ритуале – многе примере таквог понашања налазимо у књижевности. Као и примере у којима се жива бића посвећују једна другима.

Друга варијанта ове исте теме јесте теза коју је поставила Елејн Морган. Алтернативни механизам такмичарског духа јесте – *thymos*, потреба за истицањем, експонирањем, импоновањем. Она води нетипичним, ексцентричним и уједно стваралачким понашањима, која се изналазе зато да би мужјак или женка скренули на себе пажњу, или да би стекли престиж у групи. Многи примери таквог понашања описани су међу мајмунима.

Постоји такође теорија Лин Маргулис, позанте америчке биологичарке која каже да извор еволуционих иновација нису само случајне мутације, него и симбиогенеза, то јест симбиотичко присаједињавање ланца бактеријских ћелија. Маргулис тврди да је до настанка нових врста довела примарна ендосимбиоза и здружени опстанак – пример су митохондрије које су некад функционисале као засебни организми и које су утеловљене у ћелије или су се спојиле са њима, делујући отада у њихову корист. Лин Маргулис показује да живи организми не само што се боре и такмиче, него и једни на друге делују и спајајући се, подржавају једни друге. То је алтернативна визија форме еволуције у којој сарадња и помоћ постају једнако суштински механизми промена.

Постоји, дакле, мноштво хипотеза, и то се много допада Хетеротопијанцима. То одузима арсенал свим дарвинистима и неодарвинистима који своје једине правоверне биолошке законитости тако радо преносе у остале научне дисциплине – у економију и социологију.

Нисам чула да Хетеротопијанци нарочито бране креационисте, али зарад интелектуалне честитости треба имати у виду да је теорија природне селекције само једна од многих интерпретација чињеница, не пак и једина. Међутим, кажу Хетерото-

пијанци, она је постала темељ многих других теорија, економских или политичких, или обично служи кукавичкој легитимизацији насиља. Подвргнемо ли само ту теорију галантној сумњи, видећемо свет у другачијем светлу. Наједном ће алтруистички механизми, механизми подршке, престати да буду особењаклук неприлагођених организација и организација осуђених на изумирање, али ће уједно постати и „природни“.

Хетеротопијанци управо тако виде природу. Захваљујући томе не третирају друга бића као корисне предмете и никад их не користе за сопствене интересе. Нема говора о убијању и једењу. То су партнери, ближњи. Другачији и каткад проблематични, али ипак ближњи. Хетеротопијанци радије претпостављају узајамно поштовање и коезистенцију него такмичење и природну противречност интереса (то подсећа на однос према свету природе давних палеолитских култура). То, наравно, узрокује да деца од најранијих година свог живота уче језике других врста, а на универзитетима постоје катедре психологије међутипова.

4. Нафта и друге сировине су основни, у принципу једини извор енергије и подлежу трговинском промету. Алтернативни извори су сувише скупи, неиздашни и сумњиви.

Чак и када се појављују све новије, све занимљиве идеје алтернативног добијања енергије, то обично прати зачуђујући отпор према њиховом увођењу у општу употребу. Јавно мњење ће одмах чути да оне нису на дуже стазе исплативе, да су сувише тешке за увођење у примену или сувише компликоване за експлоатацију. Многи стручњаци сматрају да смо технолошки већ спремни да користимо потпуно нове изворе енергије (или пак многе) и да није технологија та која нас држи, него политика – упорно нас држи у анахроном свету нафте, угља и гаса који, поврх свега, ако су још схваћени као приватна добра – могу се и продавати. На томе почива сва снага нашег система. Некада смо сматрали да таква основна добра као фосилна горива можемо имати као својину, а затим за новац их уступати другима. Тај апсурдни систем осигурава огромну власт невеликом броју људи који диктирају своје услове. Отпор на који наилази идеја коришћења других извора енергије, намеће сумњу у то да стари систем, мада нападно неправедан, јесте део некаквог ширег друштвеног поретка.

Хетеротопијанцима изгледа апсолутно логично то да, пошто су вода и ваздух, некако, на очигледан начин заједнички, пошто Хималаји припадају људском роду и не можеш да продајеш реке, исто тако би требало да буду доступни и други „земљини дарови“. Становници Хетеротопије сматрају за лудило што смо дозволили да нас убеде у то да људи могу да купе парче земље као својину и на тај начин да постану поседници нечега што је дубоко под земљом. То је тако као кад би неко објавио да је власник сунчевих зрака.

Они сами већ одавно рачунају на науку и за функционисање различитих заједничких простора примењују енергију ветра, термичке пумпе, водену и сунчану енергију. Истовремено, захваљујући великом открићу „хладне фузије“ свако има приступ сопственом извору енергије. Веома дуго се над тим радило и на крају је успело, мада је идеја деловала лудачка (исто као и пре триста година идеја аероплана). Хладна нуклеарна реакција дешава се у невеликом преносном уређају, свакоме доступном, и

представља индивидуалну својину. Тако нешто добија се приликом рођења, као што се добија јединствени матични број. Људи то називају, рецимо, „жариште“, и кад хоће да нешто ураде заједно, онда могу да спајају своја „жаришта“.

Доступност јефтине енергије узрокује да Хетеротопија функционише потпуно другачије него свет који знамо. Имајући свој извор енергије, човек је аутоматски ослобођен од многих економских принуда. Извор може да користи само власник, не може га, дакле, нити украсти, нити гомилати. Он му обезбеђује опстанак, грејање тела и елементарни приступ информацијама. У Хетеротопији нема, дакле, ропског везивања за рад. У великој мери такође је у заборав отишао осећај недостатка елементарне сигурности. Људи располажу већом слободом, чиме је у њиховим друштвеним понашањима мање оних који су узроковани страхом (агресија, ривализација). Живе, исто тако, у мањим групацијама, не везују се у нераскидиве саставе с другима; мобилни су, покретни и радознали. Номадски и космополитски. Друштво се не схвата као поредак који је организована противречност хаосу и анархији.

5. Основну друштвену ћелију твори крвно сродство, то јест породица. Широко схваћено крвно сродство твори народ.

Опште је прихваћено да се људи боље осећају у системима који се ослањају на породичне, крвнородствене везе или племенске системе, него у другим заједницама. У исти мах, ова крвна сродства (у наше време се радије говори о генима) генеришу специфичну врсту породичне (племенске) лојалности. Такво стање сматра се за природно, пошто оно довалоризује изванредан контингент гена који учествују у широко схваћеном надметању, што проистиче из логике еволуционистичке концепције.

У Хетеротопији, где се везе творе више из жељеног опредељења него из нужности, а култура је у великој мери глобализована, одабирају се за „блиске сроднике“ људи који слично мисле, имају сличне укусе и присталице су истих идеја. Крвна сродства сматрају се случајним, несигурним и примитивним. Зато Хетеротопијанци творе другачије заједнице од породице, племена или народа. То су, на пример, заједнице места, уверења, идеја, пасије, или посла. Знамо град у којем живе људи који имају сјајан музички укус и тамошњи живот врти се обично око музике. Хетеротопијанци потпуно другачије разумеју такође реч „породица“. Код њих породицу могу да творе, на пример, једна старија жена и њених дванаест мачака. Или три пријатељице плус партнер једне од њих, јер су сви пасионирани макробиотичари. Или два хомосексуална пара који станују у сецесијској вили о којој воде рачуна. У овом случају и вила је члан породице. Тако схваћене „породице“ живе у домену ширих структура, базираних, такође, на заједничким идеалима и сличном мишљењу – структура које слове за друштвене заједнице. Друштвене заједнице негују своје визије живота. Једне, на пример, реализују хришћанске идеале, другима су ближе анархистичке комуне. Друге пак су заједнице које су решиле да живе по узору на средњовековне бегунке. Имају већ два града и неколико села на једној реци. Хетеротопијанци не морају да пристају на упросечњено, стално усаглашавано добро које је за многе сумњиво.

Та друштва творе Унију која је координише, која, као надређени систем егзеквира већ поменути уставни принцип – слободе премештања људи и неприморавања нико-

га да остане у таквом саставу који не испуњава његова очекивања. Као што је познато, први члан устава уније постулира о томе да људско биће има апсолутно и неотуђиво право да се премешта и да бира место настањивања, као и да живи у складу са својим идеалима, уколико они не угрожавају слободу другог човека.

6. Људска популација је подељена мање-више једнако на два пола.

Такво гледиште важи за природно и има голему подршку митолошке нарације; свуда је распрострањено. Та два пола треба да се узајамно допуњују – један је покоран, други доминантан, један је осећајан, други интелектуалан, и тако даље. Огромну улогу овде је одиграо стари мит о комплементарности полова. Та дуалистичка подела преноси се на приписивање рода стварима, појавама или речима.

Већина савремених цивилизација саграђена је на том дуалистичком темељу. Подела на два пола чини се дубока и свепрожимајућа. Та дихотомија је основни језик описивања света – жена и мушкарац постају карика у бесконачном ланцу других двојстава: дан – ноћ, ватра – вода, да – не, горе – доле. Та невероватна идеја игнорише све то што је између полова. Слепа је на сваки континуум.

Хетеротопијанци се веома чуде таквом приступу ствари јер и сами доживљавају пол не као дуализам, већ као континуум; у њему је место за многа могућа „докапавања“ оним што је мушко и женско (при чему „мушко“ и „женско“ немају специјалне везе са женом и мушкарцем).

Људи су различити, а свет компликован – гласи други члан устава Хетеротопијанаца. Због тога се уздржавају од механичког спајања биолошких црта са психолошким, дефинишу то као „биологизам“ и третирају слично као ми сексизам.

7. Жена више припада природи, а мушкарац – цивилизацији.

Такав поглед се провлачи заправо у свакој епохи, можда само задобија мало другачију нијансу. Образлаже се наметнутим конотирањем месечног циклуса с месечевим менама или с трудноћом и породом. Данас, прихватајући то гледиште, ставља се акценат на менопаузу и на њене последице, док се андропауза готово потпуно игнорише. Још пре двеста педесет година опште схватање је било да је природа психичких поремећаја код жене у својој суштини телесна и повезана с болестима материце; мушке психичке болести, међутим, пре су потицале „из духа“.

Како сам схватила, Хетеротопијанци немају у том погледу једнодушна схватања и, споља гледано, балансирају – као што то они већ знају – између двојности: понекад се инате у томе да, кад је реч о припадност природи или култури, онда међу половима нема никакве разлике. Циклуси постоје **подједнако** како у животу жене, тако и у животу мушкарца. Порођај и трудноћа припадају природи исто као и ејакулација.

Може се такође прихватити да сплеткарење које се обично приписује женама, и на које мушкарци презриво гледају, представља интегрални део успостављања друштвених веза и преношења информација. Вербалност жена испуњавала је и испуњава огромну културотворачку и цивилизацијску улогу. Иза женске вербалности крију се језичке способности, без ње не би било могуће преношење традиције или развој заната, она одиграва доминантну улогу у образовању деце.

Други тврде да је мушкарац више тај који припада природи, а жена култури и цивилизацији. Утемељују своју тезу позивајући се на слабије контролисану сексуалност или агресију код мушкараца, слабије језичке таленте и ограничену способност за размену информација, као и на друга истраживања којима у последње време прибегава наука. Мушкарац повезанији с природом јавља се, такође, у митовима и народној култури Хетеротопијанаца – херој увек подлеже емоцијама, делује спонтано, неплански, у већој мери руковођен је потребом ривализације, његова понашања често су инстинктивна. Жени пак, као што сам већ поменула, традиционална митологија приписује цивилизацијску функцију: комуникацију, занат, културу свакодневног живота, очување сталности традиције. Када Хетеротопијанцима говориш да постоје места где људи сматрају другачије, то њих веома забавља.

Пажња: наводно на северном острву Хетеротопије живи друштвена заједница у којој се сексуална разлика игнорише, невидљива је и третира се као потпуно неочигледна.

8. Размножавање је добро и пожељно.

Говоре о томе заповести многих великих религија, нарочито оних које учествују у управљању светом и које су патријархалне, дакле, споља гледано, такве које третирају људска бића инструментално. (Наравно да постоје такође религије и религијске струје које не деле то уверење, на пример будизам или гностицизам.) Рођење је увек радосно, слави се и целебрира. Поседовање деце је природно и добро. Бездетност је несавршеност, мањкавост, патологија. С грдним неодобравањем гледа се данас на Кину и на демографске регулације које ограничавају потомство на једно дете. Очито је да свако може да се размножава до миле воље, чак и ако нема могућност да честито васпита своје потомство. Свака идеја овладавања над том стихијом буди бес како на десној, тако и на левој страни. Засигурно је у питању и то да природни прираштај обезбеђује функционисање актуелних система.

У Хетеротопији се сматра да док не буду решени основни проблеми у свету – глад, одсуство образовања, беда, болести, пренасељеност неких региона, насиље – рођење пре треба да наводи на тужно размишљање него на радост. Више би се подржавало усвајање већ постојеће деце, оно би било благочовечно и оно би било повод за радост. Родитељи пак који се одлучују да имају децу, треба да буду постављени за грађански узор.

У Хетеротопији није тако лако размножавати се. Треба да увериш друштво у којем живиш да си довољно одговоран, да имаш места за дете и приходе да га издржаваш. Родитељство је привилегија. Чекаш у реду за дозволу. Рођење се контролише. Одгој већ рођене деце у великој мери помажу друштво и Унија. Сама чињеница да је неко дете оплодио и на свет га донео не даје му власт над малим човеком. Деца нису власништво родитеља, тако да је и њихово васпитавање у великој мери препуштено друштвеној контроли. Нико овде чак није ни чуо о насиљу према деци.

У Хетеротопији се не види веза између секса и поседовања деце. На то се заборавља. Секс има за задатак да доноси задовољство и гради везу.

Исто тако на јужном острву Хетеротопије постоји друштво у којем је размножавање потпуно табуизирано. Није табу секс, него управо размножавање. Тамо влада

етос самоограничавања. Прекрасно, достојанствено и грађански је одустати од поседовања деце чије је зачеће третирано као кикс, неумешност да овладаш својим инстинктима, као асоцијално и неодговорно понашање. Бездетне породице постављају се за узор. Пред само полно сазревање примењује се општа привремена стерилизација, која се потом може обуставити у нарочитим случајевима кад је неко упоран и кад положи одговарајуће испите.

9. Религија је заједничко добро, припада колективном и законодавном делању.

Тако је функционисала религија у нашој историји – градила је друштва а чак и државне структуре, доприносила је стварању идентитета, спајала је и раздвајала.

У Хетеротопији у читавој историји доминирао је другачији поглед на религију: била је поунутарњена и третирана као приватна сфера. Инспирација за Хетеротопијанце биле су атинска демократија и неке струје просветитељства. Сада су ипак ствари отишле много даље. Религиозност је нешто необично интимно – однос према религији подсећа на наш однос према сексу: људи говоре о томе у шта и како верују само најближима, и само шапатам уз свеће. Понекад се неко напије и истртља све или насртљиви папарацо направи снимак селебритија који се ушуњава у храм у сумњивом кварту. Сви знају да се то ради, али некако о томе није ред да се говори. А тек о детаљима – без даљњег.

10. Смрт је оно што прави потпуни искорак из живог психолошког и друштвеног простора; не зна се шта с њом чинити. Смрт је најбескориснија појава у нашем животу.

С тренутком смрти Хетеротопијанац губи право својине над својим животом. Његов живот постаје заједничко добро и сва документа, слике, снимци, записи и остављени предмети остају дигитализовани и стављени на Интернет. Тако већ генерацијама уназад се чини (пре тога су улогу Интернета вршиле специјалне некротекe), тако, дакле, савремени Хетеротопијанац има приступ свима који су живели пре њега. То је велики, огроман и мудар извор знања о свету – животи других.

Слично је и са мртвим телима. Подлежу кремацији, а прах се досипа у цемент новоподигнутих зграда, путева и мостова. Само смо трен у бесконачном походу бића кроз време, покојника је увек више него живих и присутни су у свима унаоколо. Добро је имати понекад свест да си у прекрасном мосту који повезује обале реке, или да се у зидовима нове школе налази честица неког ближњег. То чини да Хетеротопијанци имају врло личан однос према својим градовима. И уопште се не боје смрти.

Нека ових десет изложених инертних теза које се подвргавају сумњи буду схваћене као позив на игру. А пошто нам се очигледност света беспомоћно намеће сваког јутра, рекло би се да је број тих теза огроман. Од великих ствари до потпуно малих. Чим можеш да помислиш да је боље, то одмах и значи да је боље.

(С њољској ѡревела Милица Маркић)